

ORTAÇAĞ İSLAM DÜNYASINDAKİ DİNİ EĞİTİM VE ÖĞRETİM SİSTEMİNE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM: İBNÜ'L-ARABİ ÖRNEĞİ

Ramazan BİÇER *

ÖZET

Endülüs'te yetişen çok yönlü ve önemli bir bilgin olan Ebu Bekir İbnü'l-Arabî, Endülüs ve Kuzey Afrika medreselerinde eğitim ve öğretim görmüştür. O, aynı zamanda Bağdat'a kadar uzanacak şekilde Doğu İslam dünyasına on yılı aşan bir yolculuk yapmıştır. Bu yolculuğunda başta Gazzalî olmak üzere önemli bilim insanlarıyla görüşmüş, medrese hocalarıyla tanışmış, onlarla fikir alışverişinde ve tartışmalarda bulunmuş, okulların eğitim ve öğretim sistemiyle ilgili bilgiler edinmiştir. Ülkesi ile Doğu İslam dünyasındaki eğitim metotlarını karşılaştırmış ve konuyla ilgili özel bir risale de kaleme almıştır.

Yazara göre Doğu ülkelerindeki eğitim metodu, Batıdakinden daha başarılıdır. Bu bağlamda kendisi Doğu-Batı eğitim metotlarından oluşan farklı bir eğitim sistemi önermiştir.

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Arabî, Eğitim-öğretim, Medrese, Endülüs, Kuzey Afrika, Doğu İslam Dünyası.

CRITICAL APPROACH TO RELIGIOUS EDUCATION AND TRAINING SYSTEM OF THE MIDDLE AGES MUSLIMS: THE SAMPLE OF ABU BAKR IBN AL- ARABI

ABSTRACT

Abu Bakr Ibn al-Arabi (d. 543/1148) who was born in Isbiliyye-Andalusia, is very important scholar at various fields on Islamic sciences. Ibn Arabi educated in the Andalusia and North Africa. But he had taken a journey which had taken 10 years to reach to Baghdad. Ibn Arabi visited many madrasas and met many scholars and teachers like Gazzali (d. 505/1111). He had an exchange of ideas and discusses on the education systems in the Islamic world. Ibn Arabi made comparison between East and West education methods and he did write a book on this topic. According to Ibn Arabi, the education system of East Islamic world is more successful than West Islamic world like Andalusia and North Africa. He has created an educational system composed between East and West.

Key Words: Ibn al-Arabi, Education and Training, Madrasas, Andalusia, North Africa, East Islamic World

* Prof. Dr. , Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

İBNÜ'L-ARABİ'NİN HAYATI İLE DÖNEMİN EĞİTİM, İLİM VE KÜLTÜREL YAPISI

468 yılının Şaban ayında (Mart 1076) Endülüs'ün İşbiliyye kentinde doğan İbnü'l-Arabî'nin eğitim hayatı, Mülûkü't-tavâif'ten Benû Abbâd'ın yönetiminde Abbâdî veziri olup ve aynı zamanda İşbiliyye'nin büyük âlim ve ediplerinden olan babası Ebû Muhammed (ö. 493/1100) ile başlar. Daha sonraları çeşitli bilginlerden ders alan İbnü'l-Arabî, İşbiliyye ve civarının Sîrîn b. Ebû Bekir komutasındaki Murâbitîn Devleti'nin eline geçmesi sonucu (484/1091), ülkesinde meydana gelen karışıklıkları bahane ederek, 485 yılının Rebiü'l-evvel ayında (Nisan 1092) on yedi yaşlarında iken babasıyla birlikte doğuya ilmî gaye için seyahate çıktı (İbn Arabî, Sirac, vr. 161).

Abbasilerin başkenti Bağdat'a kadar ulaşan ve on yılı aşan bu ilim yolculuğu esnasında, çeşitli din ve mezheplere mensup birçok bilginle görüştü, onların okullarını ziyaret etti, hocalarla fikir alış verişi yaptı ve tartışmalarda bulundu. Daha sonraları ülkesine döndüğünde, 528 (1134) yılında İşbiliyye'ye kâdı olarak tayin edildi (İbn İzârî, 1967, 58). İki yıla yakın bu görevde kaldıktan sonra ayrılarak, eser yazmak üzere inzivaya çekildi. Daha sonraları İşbiliyye halkı adına emîr Abdülmü'min b. Ali'ye (ö. 558/1163) biat amacıyla başkent Merakeş'e 541 (1146) yılında ulaşan ve İşbiliyye'ye dönmek üzere yola çıkan İbnü'l-Arabî, Fas'a vardığında hastalanarak burada 543/1148 yılında vefat etti (İbnü'l-Ebbâr, 1887, I, 335).

Müellifin hayatına kısaca değindikten sonra onun eğitim görüşlerini anlama bakımından yaşadığı dönemin ilmî ve kültürel durumunu ana hatlarıyla değinmemiz yerinde olacaktır.

İbnü'l Arabî'nin ana vatanı olan Endülüs, onun yaşadığı dönemde Murâbitlar Devletinin hâkimiyeti altında idi. Hayatının büyük bölümünü Murâbitlar döneminde geçiren Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin, Muvahhidûn Devleti'nin Endülüs'e hâkim olduğu dönemi de idrak ettiği bilinmektedir.

İbn Tûmert'in kurmuş olduğu Muvahhidûn Devleti onun ölümünden sonra giderek güçlenip Murâbitlar'a karşı büyük zaferler elde etti. Bu iki devlet arasında meydana gelen savaşlar görünüşte siyasî olmakla birlikte, gerçekte farklı iki mezhebin mücadelesi olarak değerlendirilmelidir. Bu dönemde, bu mezhep çatışmaları doruk noktasına ulaştı. Ülkenin bütün ticarî ve sosyal alanlarını etkileyen bu karışıklıklar, kültürel alanda tesirini gösterdi. Dönemin bilginleri daha çok halkı bu çatışmalarda yönlendirmek ile meşgul olduklarından, ilmî

çalışmalar terk edildi, medrese hayatı felce uğradı ve Endülüs'te usûl şöyle dursun, fîrû ilmi bile inkıtaa uğradı (Merrâkuşî, 1270, s. 400-420).

Murâbitlar, bir din devletiydi. Medreselerde birçok alim yetişti. Bilginler başta fıkıh olmak üzere, hadis ve tefsir gibi dini ilimlere daha çok yönelmişler, bazı ilim dallarına karşı ise maalesef soğuk ve menfi bir tutum sergilemişlerdi. Özellikle felsefe ile meşgul olanlar dönemin medrese uleması tarafından zındıklıkla itham edilmiş, aşağılanmış ve halkın gözü önünde eserleri yakılmıştı (Makkarî, 1359, I, 221).

Sözgelimi, Doğu medreselerinde yetişen ve ünü Endülüs'e kadar ulaşan İmâm Gazzâlî'ye (ö. 505/1111) karşı menfi bir propaganda sürdürülmüştür. Onun Kurtuba'da bulunan eserleri, tasavvufi, felsefi ve kelâmî konulara değindiği gerekçesiyle, genellikle Mâlikî mezhebine mensup müderris ve fakihler tarafından yakılmasına fetvâ verilmişti (İbn İzârî, 1967, IV, 59).

Murâbitlar döneminde eğitim ve dolayısıyla fikrî hayat oldukça sönük geçmişti. Muvahhidûn devri âlimlerinin ise akidevî konularda te'vili benimsemesi, fikhî meselelerde ise taklide karşı olması fikir hayatına büyük bir canlılık getirdi ve birçok önemli eser ortaya kondu. Felsefe alanında İbn Tufeyl (ö. 581/1185) ve İbn Rüşd (ö. 595/1198) gibi büyük filozofların bu dönemde yetişmiş olması, olumlu gelişmenin önemli bir göstergesidir. Öte yandan bir önceki dönemde zındıklık hatta küfürle itham edilen İmâm Eş'arî ve Gazzâlî gibi kelâmcıların eserleri bu dönemde büyük ilgi gördü.

Endülüs halkının çoğunluğunu, Berberîlerle yerli Hıristiyanların Müslüman olmuş çocukları oluşturuyordu. Berberîlerin öteden beri gelecekte haber veren gaybî ve sırrî ilimlere çok yakından ilgi duydukları bilinmektedir. Bu sebeple ülkede fal ve gayb bilgisi denemelerine dayanan geleneksel öğretiler, ülkenin Müslümanlarca fethinden sonra, tasavvufun farklı yorumlarının da etkisiyle, yeni bir boyut kazandı. Bu gelişme özellikle halk kesiminde çok canlı bir tasavvuf hareketinin oluşmasını sağladı. Her ne kadar Muvahhidler döneminde fukahâ, felsefe, kelâm ve tasavvuf gibi ilimlere müsamaha göstermese de, bu ilimler arasında tasavvuf, özellikle halk kesiminde büyük rağbet gördü (Emîn, 1959, III, 68-69).

İbnü'l-Arabî dönemini tanımlarken, gerçek âlimlerin birer birer vefat ettiğinden, bid'atlere dalmış pek çok insanın din örtüsü altına gizlendiğinden, toplumda mezhep taassubunun yaygınlaştığından, eğitimin kalitesizleştiğinden, medreselerde öğretim tükendiğinden, ülkenin cehâlet ve fakirlik içinde bulunduğundan ve en kötüsü de insanların düşünce yoksunu olduğundan şikâyet etmiştir (İbnü'l-Arabî, 1992, 364-376).

BATI VE DOĞU İSLAM ÜLKELERİNDE UYGULANAN EĞİTİM METOTLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Ortaçağ medreseleri bugünkü üniversitelerin gelişmemiş hali görünümündeydi. Ders programları, hukuk, ilahiyat, edebiyat, siyasal bilgiler ve fen fakülteleri müfredatlarının ana hatlarıyla birleştirilmiş halini yansıtıyordu. Mesela Nizamiye Medreseleri, Kur'an ve Kur'an ilimleri, hadis, Şafii fıkhı, Usul, Eş'arî kelamı, hilaf, cedel, feraiz, arapça, edebiyat, sarf, nahiv, lugat, şiir, hitabet, tarih, coğrafya, musiki, hat, felsefe, mantık, rizayyiye, hendese, hesap, nücüm vb dersler okutuluyordu (Ocak, 2002, 724).

Doğu İslam dünyasının eğitim sistemi Nizamiye medreselerinde atılmış ve daha sonra oluşan medreselerde, Nizamiye modeli esas alınmıştır. Batı eğitim modeli doğrultusunda yetişen İbnü'l-Arabî, küçük yaştan itibaren derslerdeki başarısından dolayı dikkat çekmiştir. O, daha önce de vurgulandığı gibi, ülkesindeki eğitim ve öğretimi tamamlayarak, Doğu İslam dünyasına yönelmiş ve oradaki eğitim öğretim metotlarını inceleme fırsatı bulmuştur. Bunun sonucunda da her iki yakanın eğitim metotlarını karşılaştırma imkânı elde etmiştir.

Müellifin yaşadığı dönemde ülkesinde eğitim üç aşamalı yapılmaktaydı. Buna göre 5-6 yaşlarında başlayan eğitimin ilk merhalesi, 7-8 sene sürmekteydi. Eğitim mekânı ise mektepler (küttâb), mescitler ve hocaların evleri idi. Bu dönemde Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okuma ve ezberleme, Arapça okuma ve yazma, gramer ve kısa şiirler ezberletilmekteydi. Bu usul, Endülüs'e özgü olup, Doğu İslam coğrafyasındaki eğitimden farklı idi.

Bu ilk aşamayı geçen öğrenciler, çoğunlukla mescit ve camilerde oluşturulan ilim halkalarına katılır, buralarda öğretilen kıraat, Arap dili ve edebiyatı, tarih ve coğrafya gibi sosyal bilimlerle, matematik, tıp, astronomi gibi uygulamaya yönelik ilimlerden oluşmaktaydı. Bu aşamada, öğrencilerin bir tür ihtisasa yönelik bir eğitim görmeleri amacıyla, istediği ilim halkalarına katılma izni verilmekteydi.

Yazar, dokuz yaşında hafız olmanın yanında, Arap dili ve edebiyatı, arsa ve arazi alışverişlerinde kullanılmak amacıyla ve de cebir ve mukabele ağırlıklı Aritmetik, matematik (ilm-i hesab), kıraat-i aşere (Kur'an okuyuş şekilleri) ve tecvid, feraiz, usturlap ve bunlarla alakalı bilim dallarında eserler okumuştur (İbnü'l-Arabî, 1986, 416).

Eğitimin üçüncü merhalesini ise, ilim uğruna yolculuklara çıkmak ve ülke içerisinde veya dışında üne kavuşmuş medreselere ve ilim merkezlerine yapılmakta olan seferler oluşturmaktaydı. Bu ise daha çok Doğu İslam ülkelerine yönelik olmaktadır. Bu aşamada tedris edilen dersler, bir önceki devrenin devamı mahiyetinde idi. Endülüs'te önceleri ülke dışında meşhur olmuş âlimlerin

kitapları okunmaktaydı. Daha sonra maalesef sadece kendi yurtlarında yetmişmiş bilginlerin kitaplarının okunmasına yöneldiler (Adıgüzel, 2008, 89).

İbnü'l-Arabî de bu süreci takip ederek, Doğu İslam dünyasına eğitim amaçlı bir yolculuğa çıkmıştır. 17 yaşlarında başlayıp tam on sene süren ilim yolculuğunda, Doğu İslam dünyasında uygulanan eğitim programlarını da görmüş, ikisi arasında mukayese imkânına sahip olmuştur. Nitekim o, daha sonraları Doğu ve Batı'daki eğitim ve öğretim metotlarının farklılığına eserlerinde değinmiş, yer yer de mukayese yapmak suretiyle eleştirilerde bulunmuştur.

Yazar, eğitim ve öğretim metotlarına yönelik düşüncelerine, ünlü bilgin İmam Gazzalî'nin konuyla ilgili görüşlerini eleştirmekle başlar. Zira o, İmam Gazzalî ile Bağdat'ta karşılaşmış, günlerce beraber olmuş, özel sohbetlerde bulunmuş, fikir alışverişi yapmıştır. O, Gazzalî'nin eğitim ve öğretim görüşlerine yönelik olarak el-Ecvibe adıyla 48 sayfalık bir risale kaleme almıştır. Söz konusu çalışma, "Hâzihî ecvibetü es'ile İbnü'l-Arabî iz seele Şeyhülislam el-İmam Hüccetü'l-İslam Ebû Hâmid el-Gazzalî / Bu eser, İbnü'l-Arabî'nin Şeyhülislam Önder Hüccetü'l-İslam Ebu Hamid el-Gazzâlî'ye Sorduğu Soruların Cevaplarıdır" cümlesiyle başlamaktadır. Risale, Beyrut Amerikan Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan el-Mecmu' adlı yazma eser içerisinde (MS: 297-3, A-AL-LA, vr. 1-24).

Eğitim ve öğretimle alakalı söz konusu çalışmanın ana konuları şöyledir: Öğrenmede samimiyet ve içtenlik (İhlâs). Öğretmenin hatası bile olsa ona tevazu göstermek, hocanın işaret ettiği konularda ona muhalefetten kaçınmak. Bilim dallarının derin konularına birden bire dalmamak, ayrıca daha önemli bir konu varken, önemi daha az olan bir konuya öncelik vermemek, önce en gereklisini, ardından da diğer lüzumlu konuya geçmek. Ezberlenen bilgileri hafızada canlı tutmak ve öğrenilen bilgileri günlük yaşama yansıtmak.

Eğitimde tedricilik yasanına dikkat çeken yazar, bunun Kur'an metoduna uygunluğunu ısrarla vurgular. Bu bağlamda bütün ilimlerin ana hedefi ve insanın yaratılış gayesi olan Allah'ı tanımanın en başarılı yolunun, eğitimden geçtiğini belirtir (İbnü'l-Arabî, 1986, 458). Böylece yazar, ilim öğrenmenin yaratılıştan gelen bir zorunluluk oluşunu, bunun da insanlığın bir gereği olduğunu kabul etmiştir.

İbnü'l-Arabî'ye göre ilimlerin bir kısmının diğerlerinde göre önceliği bulunmaktadır. Bu tür bir algılayış, onun eğitim ile ilgili bir metodudur. Bu nedenle o birçok pedagoğ gibi ilimleri belli bir tasnife tabi tutmuştur. Buna göre öncelikle insanların bilmesi gereken ilimler ile inanç ve uygulamaya yönelik ilimler olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ise kendi içerisinde dini ve dünyevi olmak üzere yine ikiye ayrılmaktadır (İbnü'l-Arabî, 1986, 458).

Yazar, örgün ve yaygın eğitimde tedaris edilen bilimlerin bu doğrultuda olması gerektiği kanaatindedir.

Ortaçağda İslam dünyasının Doğu bölümünün merkezini Bağdat, Batı kısmının odak noktasını Kurtuba oluşturuyordu. Bu dönemde siyasi hakimiyet, Doğu'da Abbasiler, Batı da ise Endülüslülerin elinde idi. Endülüs'te ö

Kuzey Afrika ve Endülüs'te uygulanan eğitim ve öğretim metodunu eleştiren İbnü'l-Arabî'ye göre, bir çocuk ergenlik çağına geldiğinde Endülüs'te önce Kur'an öğretiliyor, bunu başaran öğrenciye ardından edebiyat eğitimi veriliyordu. Bu merhaleyi aşanlara, yörenin fikhî mezhep öncüsü olan İmam Malik'in el-Muvatta adlı kitabı öğretiliyordu. Daha sonra ise yine o bölgeye ait ve mezhebin öncülerinden olan kimselerin eserleri tedaris ediliyordu. Nitekim bu sürede okutulan en son eser Gırnatalı İbn Sehl'in (ö. 486/1093) el-Ahkâm adlı çalışması idi. Bu tarz bir sıralamayı beğenmeyen müellife göre asıl tehlike, bir mezhebin veya bir bölge bilginlerinin eğitimde tekel oluşturmasıydı. Ona göre, ülkesinde bulunan taassup ve bağnazlığın nedeni, sadece kendi ülkesinin alimleri ve eserleriyle yetinmeleridir.

Ülkesindeki eğitim ve öğretim metodunun yanlışlığına değinen İbnü'l-Arabî'ye göre, mesela okullarda Kur'an öğretimindeki metot tutarlı değildir. Zira öğretmenler çocuklara Kur'an dersinde en önce "en-Nas" suresini ezberletiyorlar. Oysa ki bu, Kur'an'ın nüzul sıralamasına aykırıdır. Ama yazara göre asıl sorun, anlamını öğretmeksizin Kur'an ezberletilmesidir. Arapça bilmeyen öğrenciler, ezberledikleri Kur'an sure ve ayetlerini anlamamaktadırlar. Bu ise, İbraniceyi bilmeyen bir öğrenciye, Tevrat'ın ezberletilmesi gibi anlamsızdır.

Öte yandan yazara göre çocukların eğitiminde kullanılan bir metot olan ve günlük hayatta kullanılan 'geldi', 'gitti', 'kalktı' gibi kelimelerin öğretilmesi tutarlı değildir. Zira çocuklar, bu tür kelimeleri okuyabilir, ancak bunlar bir cümle haline getirilince anlayamazlar (Talibi, t.y., I, 234). Müellifin bu tespiti, günümüz öğretim metotlarıyla ilgilenen bazı eğitimciler tarafından da savunulmaktadır (Göğüş, 1978, 340-343).

Yazar, Doğu'ya yapmış olduğu yolculuk esnasında geçtiği şehirlerdeki medreselere uğramış, onları eğitim metotları hakkında bilgi edinmiş, bunları kendi ülkesindeki eğitim ve öğretim sistemiyle karşılaştırmıştır. Batı okullarında Kur'an öğretimi, dilbilgisi, yazı ve matematik öğretiminden sonra gelmektedir. Bazı medreselerde bunları tamamlayan bir öğrenci, Kur'an ezberlemeye yönelmekte, günlük olarak dörtte bir veya yarım sayfayı ezberlemektedir. Çoğunlukta ise bu ilimlerden sonra hadis, fıkıh ve diğer bilimlere yönelmekte, sonunda fakih veya imam olmaktadır. Bunların birçoğunun bir iki cüzden başka

Kur'an'ı ezberlemediğini belirten müellife göre, Kur'an'ın manasını öğrenmenin, onu ezberlemekten daha tutarlıdır (İbnü'l-Arabî, 1986, 644).

İnsanların çoğunun Kur'an harflerini bildikleri halde, anlamına yönelmediğinden şikayet eden yazar, bunun Allah'ın elçisinin buyruklarına da aykırı olduğunu belirtir. İlk Müslümanların düzgün Arapçayı iyi bilmeleri nedeniyle Kur'an'daki ayetlerin hangi anlama geldiklerini doğru anladıklarını kaydeden müellife göre, daha sonraları Arapçaya ilk manasını dışında anlamlar eklenmiş, dolayısıyla ayetler farklı yorumlar kazanmıştır. Buna göre Kur'an eğitimine yönelen bir öğrenci, öncelikle ayet ibarelerinin hangi anlama geldiğini bilecek kadar doğru Arapçayı bilmelere gerekmektedir. Bunu anlamamanın en isabetli yollarından birisi de Arapça şiir ve hikayelerdir (Usta-Biçer, 2000).

Yazarın burada önemle üzerinde durduğu hususun öğretim metodundaki isabetsizlik olduğu anlaşılmaktadır. Zira Arap dili ve edebiyatı ile şiir gibi alet ilimlerinin Kur'an'ı doğru anlamaya vasita olduklarını, ancak ülkesinde bu ilimlere öncelik verilmediğini, hemen gaye ilimlere geçildiğini, bu nedenle de bu metodun fayda sağlamadığını belirtmiştir.

Ona göre öğrenciler anlamadıkları halde Kur'an'ı öğreniyorlar, sonra da, önce öğrenilmesi gereken asıl ilimlere geçiyorlar (İbn Arabî, t.y.1. IV, 1795). Bu durumda talebe belli bir yaştan sonra, uzun süre alet ilimleriyle ömrünü geçiriyor. Bu ise hem zaman almakta, hem de akli belirli bir olgunlaşma sürecine giren çocuğun bu eğitim seyrini çok geriden takip etmesine yol açmaktadır.

Endülüs ve Batı Afrika olmak üzere Batı İslam ülkelerindeki eğitim ve öğretim metoduyla yetişen İbnü'l-Arabî, on yılı aşkın süren ziyaretinde bulunduğu Doğu İslam coğrafyasındaki eğitim ve öğretim metodunu görmüş, yerinde inceleme yapmış ve her iki tarafın da eksikliklerini dikkate alarak, kendisi sentez bir eğitim modeli ortaya koymaya çalışmıştır. Şöyle ki, ona göre akli temayüz eden bir Müslüman bir çocuğun velisi, vasisi veya bakıcısı ya da imam olan kimseler, önce ona inanması gereken konuları telkin eder, ardından yazma işini öğretir, bundan sonra da matematik ilmi çocuğa aktarılır. Ardından sırasıyla Arapça şiirler ezberletilir, dilbilgisi öğretilir. Öğrenci on yaşını aştıktan sonra da Kur'an öğretilir.

İbnü'l-Arabî'nin bu eğitim ve öğretim metot teklifi, Doğu ile Batı arasında bir sentez görünümündedir. Zira ona göre bu sistem, Doğu ile Batı arasında bir yeredir. Ancak yazarın bu sunumu, İbn Haldun tarafından eleştirilmiştir. Zira İbn Haldun'a göre Kur'an eğitiminin ileriye atılması, öğrencilerin Kur'an öğrenmesini geciktirir ve zihni meşgul olan talebe, Kur'an ezberlemede zorlanabilir. İbn Haldun'a göre küçük yaşta öğrenilenler daha çok akılda kalır. Bu ise onlarda bir meleke haline gelir. Daha sonra öğrenilecek olan diğer dini

bilimler, bunun üzerine temellenir. Buna rağmen İbn Haldun, İbnü'l-Arabî'nin bu görüşünün orijinal olduğunu da vurgulamayı ihmal etmemiştir (İbn Haldun, t.y., 540).

İbnü'l-Arabî'ye göre ise küçük çağda Kur'an'ı ezberledikten sonra talebe, dinin asılları olan Buharî ve Müslim adındaki hadis kitaplarına yönelmeli. Hadislerin doğrusunu eğrisinden ayırmak amacıyla da 'rivayet ilmi' üzerinde durmalıdır. Zira, hadis alanıyla ilgili eserler yazmış olan müellife göre sahih hadisler, denizden bir katredir. Bu bağlamda öğrenci, Selef-i salihinin kitaplarından da sakınmalıdır. Bu şekilde eğitim ve öğretim gören bir talebe, vaizlik mesleğine yöneldiğinde, bilerek veya bilmeyerek uydurma hadisleri insanlara aktarmayacaktır. Hadis edebiyatından sonra öğrenci tefsire yönelmelidir. Bu alanda ise, hadisçilerin 'tarih tenkidi' metoduna aykırı olan tefsirlerden kaçınılması gerektiğini düşünen müellif, konuyla ilgili bazı tefsirler önermiştir.

Matematik, feraiz, ensab ve tıp ilimlerini öğrenmenin öğrenci için zorunlu olduğunu kabul eden İbnü'l-Arabî'ye göre, bütün ilimlerin ana hedefi ve asıl maksadında, yaratıcıya ve insana yönelik boyut bulunmaktadır (İbnü'l-Arabî, 1992, 370-371).

İlim merdiveninin ileriki basamaklarında branşlaşmanın önemine vurgu yapan yazar, her ilim yolcusunun bir alanda mütehassıs olmasının gerekliliğine değinirken, genel anlamda da kişinin belli birkaç ilimde takılıp kalmamasına da ayrı bir önem atfetmiştir. Zira ona göre kişi, bildiği konular kadarıyla kaliteli insan olur (İbn Arabî, 1992, 371).

Yazar, eğitim sürecinin başlangıcında insana lazım olan bütün ilimlere eğilmenin zorunlu olduğunu, daha ilerideki aşamalarda ise, belli bir alanda ihtisasın gerekliliğini kabul etmektedir. İbnü'l-Arabî'nin, bu görüşleriyle, Gazzalî'nin anlayışı arasında ciddi bir benzerlik görülmektedir (Gazzalî, 1992, I, 74).

İbnü'l-Arabî'ye göre öğrencilerin başarılı olması için sahip olması gereken nitelikler şunlardır: Eğitimde içtenlik, bilgiyi özümseme ve hoşgörülü olmak, öğretmene karşı mütevazi olmak, öğretmenin dersle ilgili verdiği bütün ödev ve yükümlülükleri yerine getirmeye çalışmak, ilim öğrenmede tedricilik prensibini benimsemek, aceleci olmamak ve buna dikkat etmek, öğrenilen bilgileri unutmamak için sürekli hafızada canlı tutmak ve öğrenilenleri yaşama yansıtmaya çalışmak (İbnü'l-Arabî, 1986, 63).

Yazarın bu görüşleri, döneminin kültürel yapısının bir göstergesidir. Bazı yönlerden eleştirilebilecek olsa da, o çağın verileri doğrultusunda ve müellifin tecrübeleri oranında bir sunum yapılmaktadır.

DEĞERLENDİRME

Ortaçağ İslam dünyasındaki eğitim ve öğretim metodu üzerinde, o dönemi idrak etmiş ve Endülüs'te doğup Kuzey Afrika'da vefat etmiş, aynı zamanda Bağdat'a kadar uzanan Doğu İslam dünyasında uzun bir ilim yolculuğu yapmış, oralardaki medrese eğitimini yerinde incelemiş birisi olarak Ebu Bekir İbnü'l-Arabî'nin, dönemin şartları doğrultusunda oluşan görüşleri dikkat çekicidir. Yazar, medrese eğitimiyle ilgili olarak uğradığı her kentte incelemelerde bulunmuş, ders hocaları ve yöre bilginleriyle tartışmalar yapmıştır. Bunlar arasında yer alan ünlü bilgin Gazzâlî ile yapmış olduğu tartışmaların ayrı bir önemi bulunmaktadır. Müellifin yapmış olduğu tespitler ve Doğu-Batı eğitim ve öğretim mukayesesi yolunda elde ettiği sonuçlar, sonraki dönemlerde benimsenen bir eğitim metodu olmuştur. Sözelimi ihtisasla ilgili önerisi genel bir kabul görmüştür.

Nitekim Osmanlılardan önce genel alanda öğretim yapan medreselerin yanı sıra din veya fen bilimlerinde, özellikle tek bir alanda öğretimin yapıldığı ihtisas medreselerinin bulunduğu, bilhassa Anadolu Selçukluları devrinde çeşitli merkezlerde Tıp ve astronominin yanı sıra tefsir, hadis, fıkıh gibi ilimlerin öğretiminin yapıldığı ihtisas medreselerinin kuruldukları, aynı geleneğin Osmanlılar devrinde de devam ettiği bilinmektedir.

Yazarın eğitim ve öğretimle ilgili görüşleri, medrese ve yüksek öğrenim üzerinde şekillenmekle birlikte, görüşlerini daha çok dinî ilimlerle örneklemiştir. Bunun nedeni ise esasen ilk dönemlerden başlamak üzere öğrenilen konular, ekseriyetle dinî nitelikli olmasıdır. Bu doğrultuda müellifin önerilerinin, o dönemin şartları doğrultusunda değerlendirildiğinde, orijinal ve dikkat çekici olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdülkerim Özaydın, "Abdullah b. Yasîn", DİA, I, 142.
- Abdülmeccid en-Neccâr, el-Mehdî b. Tûmert, Beyrut 1403/1983.
- Abdülvahid Merrâküşî, Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülvâhid, el-Mu'cib fi telhîsi ahbârî'l-Mağrib (nşr. Muhammed Saîd el-Uryânî), I-III, Kahire 1270, 1383.
- Abdüsselâm et-Tûd, Benû Abbâd bi-İşbiliyye, Mağrib 1946.
- Ahmed Emîn, Zührü'l-İslâm, I-IV, Kahire 1959.
- Ebü'l-Azm, S. M. (1983). "es-Sırau'-Mezhebî beyne'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn fi'l-Mağribi'l-İslâmî", Nedvetü't-târîhi'l-İslâmî, Kahire.

- Gögüş, B. (1978). Orta Dereceli Okullarda Türkçe Yazın ve Eğitimi. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- İbn Haldûn, V. (t.y.). Mukaddime (nşr. Ali Abdülvahid Vâfi), I-III, Kahire.
- İbn İzârî, Ebû Abdullah Muhammed el-Merrâkûşî, el-Beyânü'l-muğrib fi ahbâri'l-Endelüs ve'l-Mağrib (nşr. Colin-Georges-Seraphin), Beyrut 1967.
- İbnü'l-Arabî, Ebu Bekir (1986). Kânûnü't-Te'vîl, nşr. M. Süleymani. Beyrut.
- İbnü'l-Arabî, Ebu Bekir (1992). el-'Avâsım mine'l-Kavâsım nşr. Ammâr Tâlibî. Dûha.
- İbnü'l-Arabî, Ebu Bekir (t.y.). Sirâcü'l-mürîdîn, Kahire: Dârü'l Kütüb el-Mısıryye, nr. 20348 .
- İbnü'l-Arabî, Ebu Bekir (t.y.1). Ahkâmü'l-Kur'ân. Nşr. M.A Ata. Beyrut.
- Kisânî, Muhammed Muntasır, el-Gazzâlî ve'l-Mağrib, Dımaşk 1961.
- Mahmud, Hasan Ahmed (t.y). Kıyâmu Devleti'l-Murâbitîn, Kahire.
- Makkarî, Ahmed Muhammed et-Tilimsânî, Nefhu't-tîb fi ğusni'l-Endelüsü'r-ratîb (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1968, I-IIX.
- Muhammed Süveysî, "Ebû İmrân el-Fâsî", DİA, X, 168, 169.
- Ocak, Ahmet (2002). Nizamiye Medreseleri ve Büyük Selçuklularda Eğitim. Türkler (ed. H.C. Güzel.K. Çiçek.S. Uslu). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Tûd, Abdüsselâm (1946). Benû Abbâd bi-İşbiliyye, Mağrib.
- Usta, M-Biçer, R. (2000), "Ebu Bekir İbnü'l-Arabî'nin Kalam ve Eğitim Görüşleri", DEAD, sy. 7 (İstanbul 2000), s. 384-402.

EXTENDED ABSTRACT

Abu Bakr Ibn al-Arabi (d. 543/1148) has many books at various fields on Islamic sciences. Ibn Arabi educated in the Andalusia that is his birthplace. He educated primary schools at home under his father who is a professor. After graduated from high schools he visited to North Africa. After then he had taken a journey which had taken 10 years to reach to Baghdad. In Baghdad Ibn Arabi visited many madrasas and met many scholars and teachers. Especially he visited Gazzali (d. 505/1111) who is very famous scholar in the Islamic world. Ibn Arabi stayed with Gazzali many days in his home. He read and educated with his master. He had an exchange of ideas and discusses on the education systems in the Islamic world. Ibn Arabi made comparison between East and West education methods and he did write a book on this topic. It is called "Hazihi ecvibetü Es'ile İbnü'l-Arabi iz Seele Şeyhulislam el-İmam Hüccetü'l-İslam Ebû Hâmid el-Gazzali" (This is an Answers to Questions that Ibn Arabi Asked to Gazzali).

In his time, students educated in the home firstly or teacher home and mosques. After then they educated in the madrasas or, teacher home. Their lessons in the East are Qur'an study, Qur'anic sciences, hadith, fiqh, methods of fiqh, grammar (luga), Islamic theology (kalam), dispute (cidal), Arabic, literature, poem, rhetoric (hitaba), history, geography, music, script (hat), philosophy, logic, mathematic, geometry and astronomy.

In his time, teaching started at 5-6 ages and continued 7-8 years in the West. Lessons are in the kuttab (primary school are reading Qur'an and memorization, Arabic reading and writing, grammar and short poem. Student learnt by heart all of them. In the madrasas they study Qur'anic reading (kiraat), Arabic language and literature, history, geography, medicine and astronomy.

Students made payment to teachers for study and they choose lessons in accordance with their field of interest. It is very important for their specializing in their study for a postgraduate degree.

According to Ibn Arabi, the education system of East Islamic world is more successful than West Islamic world like Andalusia and North Africa. He has a suggest created an educational system composed between East and West.